

Democratie

18 Democratie, het fundament voor een vrije en humane samenleving
Van de theorie naar de praktijk

22 Hoe de Franse Revolutie en Napoleon het zaadje van de democratie plantten
Over de impact van de geschiedenis

26 Het vrouwenstemrecht in België
De weg naar politieke gelijkheid

28 Aan de andere kant van de oceaan
Hoe geld een democratie ondermijnt

30 Democratie verdedigen en versterken
"Niet alles maar veel begint bij luisteren"

34 Over democratische polarisatie
Niet bedreigend, maar verrijkend

36 Nepnieuws herkennen en ontrafelen
Democratie in tijden van desinformatie

39 Hoe vrij denk jij?
Gun jezelf het voordeel van de twijfel

40 Jongeren over democratie
Een verkennende rondvraag

43 Doordacht
Een verzameling weetjes en tips: inspiratie voor de lessen zedenleer

Democratie, het fundament voor een vrije en humane samenleving

Van de theorie naar de praktijk

© Shutterstock.com

Democratie is meer dan om de zoveel tijd een stem uitbrengen bij verkiezingen: de democratische principes vormen de basis voor de best mogelijke samenleving, het komt erop aan om ze ook met volle overtuiging uit te dragen

De Britse machts politicus Winston Churchill noemde de democratie ooit “de slechtste regeringsvorm, met uitzondering van alle andere vormen die zijn uitprobeerd”. Zijn cynische kijk is te simplistisch. De democratische principes vormen het fundament voor een vrije en humane samenleving. Voor humanisten is het essentieel om wat meer zelfvertrouwen aan de dag te leggen en ons democratische systeem met vuur te verdedigen tegen sluimerend extremisme.

Bert Goossens

Tijdens de Verlichting ontstonden nieuwe politieke geluiden, sociale en liberale bewegingen ijverden voor meer vrijheid, gelijkheid en rechtvaardigheid; zo wordt het beginsel van de scheiding der machten aan de Franse Verlichtingsfilosoof Charles de Montesquieu toegeschreven

De oudste democratie

In de zesde en vierde eeuw voor onze jaartelling kende de Griekse polis Athene een democratisch bestuur. Vrije burgers stemden in een centrale volksvergadering over wetten en bestuursposten. Athene wordt als de oudste democratie beschouwd.

In tegenstelling tot in een dictatuur, waar de macht bij één politieke leider of een beperkte groep ligt, hebben in een democratie de vrije burgers een stem in het gevoerde beleid.

Het onderscheid democratie-dictatuur is niet zwart-wit. Naar de huidige normen is de Atheense democratie allesbehalve perfect: slaven, vrouwen en *metoiken* (vreemdelingen) hadden immers niets in de melk te brokkelen. Vandaag zijn er staten die zichzelf graag de status van democratie aanmeten, terwijl het politieke klimaat er in de praktijk meer van een dictatuur weg heeft. Denk maar aan de 'Democratische' Volksrepubliek Korea waar de bevolking al decennia onder een autoritair regime gebukt gaat of de illiberale democratie van premier Viktor Orbán in Hongarije.

Consensus

Het is fout om te denken dat 'de beschaving' pas is ontstaan met de eerste democratieën. Vroege menselijke samenlevingen, zoals die van jager-verzamelaars, waren meestal klein en afhankelijk van samenwerking binnen de

groep om te overleven. Besluitvorming werd vaak gedeeld en gebaseerd op consensus binnen de gemeenschap.

Systemen van democratie en dictatuur, en alles daartussenin, zijn ontstaan om steeds complexer wordende samenlevingen te ordenen. De democratieën uit de oudheid werden al gauw vervangen door strak geleide monarchieën waarbij religie steevast werd aangewend om de onderdanen in de pas te laten lopen.

Tijdens de Verlichting ontstonden nieuwe politieke geluiden. Sociale en liberale bewegingen ijverden voor meer vrijheid, gelijkheid en rechtvaardigheid. Onder impuls van die progressieve krachten werd het stemrecht ingevoerd. Eerst werd dat nog beperkt tot de rijke, geprivilegieerde en mannelijke klasse. Later zou het algemeen stemrecht zowat overal ter wereld ingang vinden.

Macht

Democratie is meer dan om de zoveel tijd in een stemhokje een bolletje inkleuren. Naast periodieke verkiezingen voorziet een gezonde democratie in grondrechten en burgerlijke vrijheden in overeenstemming met de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Mensen moeten vrij zijn om zich te kunnen informeren, hun mening te kunnen uiten, zich te verenigen, deel uit te maken van het politieke bestel, enzovoort.

Wat liberale democratieën ook van autoritaire systemen onderscheidt, is het beginsel van de scheiding der machten, dat aan de Franse Verlichtingsfilosoof Charles de Montesquieu wordt toegeschreven. Dat politiek-filosofische principe stelt dat de taken en bevoegdheden van de overheid over verschillende instellingen of organen verdeeld moeten zijn, met als doel het voorkomen van machtsmisbruik en het waarborgen van vrijheid en rechtvaardigheid.

In de samenleving zijn er verschillende machten aanwezig, door Montesquieu benoemd als de *trias politica* - de drie staatsmachten. De wetgevende macht, in de vorm van een parlement, is verantwoordelijk voor het maken van wetten. De uitvoerende macht, de regering met aan het hoofd een premier of president, staat in voor het uitvoeren en handhaven van die wetten. De rechterlijke macht beslist over geschillen op basis van die wetten.

Er moet altijd een evenwicht tussen de machten zijn. Daarom is er wederzijdse controle tussen alle machten om te verhinderen dat één macht te groot zou worden. Dat zijn de befaamde *checks and balances*.

Daarbovenop is er ook een belangrijke rol weggelegd voor de vierde macht, met name de pers. Naast het brengen van informatie laten de media diverse opinies aan het woord en controleren ze het politieke toneel.

Controle

In autoritaire systemen ontbreken dergelijke controlemechanismen. Oppositie en subversieve stemmen worden er met geweld de kop ingedrukt. Vaak wordt dat gelegitimeerd door een ideologie, bijvoorbeeld het communisme in China, of een religie, denk aan Saudi-Arabië en Iran.

Naast de trias politica is er in een democratisch bestel ook een breed scala aan belangengroepen en verenigingen. Zo zijn er commerciële lobbygroepen, werkgeversvertegenwoordigers, vakbonden, burgergroepen, ngo's, culturele en levensbeschouwelijke verenigingen ...

Een ander fundamenteel concept is de scheiding van kerk en staat. Dat principe houdt in dat er een duidelijke scheiding tussen religieuze instellingen en overheidsinstanties moet zijn. Dat bevordert de vrijheid van levensbeschouwing en de onafhankelijkheid van de overheid.

In essentie komt het er in een gezonde democratie op neer dat de macht wordt verdeeld en dat zowel burgers als diverse verenigingen en organisaties een stem in het maatschappelijke debat hebben. Die machtsverdeling is essentieel om de principes van gelijkheid, vrijheid en rechtvaardigheid te waarborgen. Er is geen enkele macht in de samenleving die te groot

mag worden en zo de vrijheden van burgers of specifieke bevolkingsgroepen kan beperken.

Wantrouwen

Tot zover de theorie. Hoe is het in de praktijk met de Belgische democratie gesteld?

De *Democracy Index*, een ranglijst van landen samengesteld door de Economist Intelligence Unit, zet België op de 36ste plaats. Vooral de participatie en politieke cultuur zorgen ervoor dat ons land matig scoort.

Critici stellen al langer dat er in België te veel macht bij de besturen van de politieke partijen ligt en te weinig bij het parlement. Parlementariërs moeten in de pas lopen, anders riskeren ze hun verkiesbare plaats kwijt te spelen. Zo worden de principes van Montesquieu met de voeten getreden.

Historicus en auteur David Van Reybrouck pleit al jaren voor democratische vernieuwing. In zijn essay *Tegen verkiezingen* houdt hij een pleidooi voor een lottocratie, een systeem waarbij politici aan de hand van loting worden verkozen. Dergelijke voorstellen hoeven het huidige systeem niet meteen te vervangen, maar kunnen wel een waardevolle aanvulling zijn. Zoals het gelote burgerpanel 'We Need to Talk' dat 34 aanbevelingen opstelde om het bekri-

In een democratisch bestel is er een breed scala aan belangengroepen en verenigingen: zo zijn er commerciële lobbygroepen, werkgeversvertegenwoordigers, vakbonden, burgergroepen, ngo's, culturele en levensbeschouwelijke verenigingen ...

tiseerde systeem van de partijfinanciering te hervormen.

Het is broodnodig dat de politieke wereld openstaat voor vernieuwing. Uit cijfers van Statistiek Vlaanderen blijkt dat het vertrouwen in politieke partijen helemaal onderaan staat op de lijst van diverse instellingen binnen en buiten de overheid. Slechts vier procent van de ondervraagden geeft aan vertrouwen in politieke partijen te hebben. De federale en Vlaamse regering scoren niet veel boven de tien procent.

Polarisatie

Zowel in de klassieke media als op sociale media heerst er eenzelfde teneur: 'de politiek' is mikpunt van kritiek en spot. Dat beleidsmakers op de rooster worden gelegd, is eigen aan een gezonde democratie. Toch lijkt er meer aan de hand.

Vaak wordt er naar de alomtegenwoordigheid van (sociale) media gewezen. In theorie geven sociale media een platform aan burgers en belangengroepen om hun mening in een gedeelde publieke ruimte kenbaar te maken. In de praktijk verleiden ze politici tot steekvlampolitiek en ongenueanceerde slogans. Politici begeven zich in een voortdurende campagnemodus.

Socioloog Luc Huyse is in een column op zijn website ook scherp voor de rol van de

Naast de wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht is er in een democratie ook een belangrijke rol weggelegd voor de vierde macht, met name de pers: journalistieke media brengen informatie, laten diverse opinies aan het woord en controleren het politieke toneel

vierde macht: "Dat kranten en zenders de nervositeit in de Wetstraat opdrijven moet trouwens niet verwonderen. Geagiteerde campagnes produceren goedkope kopij en zendtijd. En emotie is nooit ver weg. Die aanpak, zo zeggen de managers van de pers, levert lezers en luisteraars en kijkers op. Dat een democratie lijdt aan de obsessie met verkiezingen schijnt hen niet te deren."

Extremisme

Zoals Reybrouck in *Tegen verkiezingen* aanhaalt: er heerst een 'democratisch vermoeidheidssyndroom'.

Het klimaat van wantrouwen en onbehagen zorgt ervoor dat populisme en extremisme in België, maar ook daarbuiten, terug zijn van nooit helemaal weggeweest. Of die bewegingen en partijen nu religieus of ideologisch geïnspireerd zijn, ze streven er steeds naar om onze democratische waarden in te ruilen voor een autoritair geleide samenleving.

Sommige experts wijzen erop dat kiezers door zulke partijen misleid worden en niet voldoende geïnformeerd zijn. Anderen vinden dat een te paternalistische analyse. De waarheid ligt ongetwijfeld ergens in het midden. Populisten zetten halve waarheden tot regelrechte leugens in om hun stellingen kracht bij te zetten. Tegelijk gaat het ook over waarden. Extremisten hebben een

ander idee over zelfbeschikking, vrijheid, gender en identiteit dan humanisten.

Wat met politieke partijen die een aanzienlijk deel van het electoraat voor zich winnen, maar een antidemocratisch beleid willen voeren? Hoe tolerant moeten we zijn voor partijen die intolerantie prediken?

Sommige conservatieve denkers stellen dat wanneer extremistische partijen een meerderheid behalen of een coalitie kunnen vormen, het ondemocratisch zou zijn om ze niet te laten regeren. Voor hen is democratie hetzelfde als 'de wil van het volk' of 'de stem van de meerderheid'. Dat is een zeer enge invulling: 'het volk' bestaat niet. De hedendaagse samenleving bestaat uit een superdiverse groep van burgers met wensen en noden die beschermd dienen te worden. Democratie gaat evenzeer over het beschermen van minderheden als over het uitvoeren van de wil van de machthebbers.

Paradox

De Oostenrijks-Britse wetenschapsfilosoof Karl Popper heeft het in zijn werk *The Open Society and Its Enemies* over een 'paradox van tolerantie'. Hij stelt dat onbeperkte tolerantie tegenover intolerantie kan leiden tot de ondergang van de tolerantie zelf. Hij argumenteert dat een samenleving die haar waarden en vrijheden wil behouden, het recht heeft om intolerante ideologieën

te beperken om te voorkomen dat ze haar destructief ondermijnen.

Uit die redenering is in België het befaamde cordon sanitaire ontstaan: een *gentlemen's agreement* om extreme partijen toe te laten in het parlement, maar uit te sluiten van een mogelijke regeringsdeelname. Vandaag wordt het cordon door verschillende zelfverklarde democraten in vraag gesteld.

Het cordon neemt echter niet de onvrede bij de misnoegde kiezer weg. Integendeel, het versterkt de eigen slachtofferpositie. Als de democratische partijen de golf van extremisme willen afwenden, zullen ze antwoorden moeten vinden op reële problemen waarmee burgers geconfronteerd worden. Denk maar aan betaalbaar wonen, de lange wachtlijsten in de zorg, het klimaat, armoede ... Daarbij zullen politieke partijen ook weer in hun eigen ideologische verhaal moeten geloven. Al jaren nemen ze uit electorale overwegingen standpunten van populistische partijen over. Het gevolg is dat ze extremisme legitimeren en zelf in een ideologische identiteitscrisis belanden.

De democratische principes vormen de basis voor de best mogelijke samenleving. Het komt erop aan om ze ook met volle overtuiging uit te dragen.

Hoe de Franse Revolutie en Napoleon het zaadje van de democratie plantten

Over de impact van de geschiedenis

© Shutterstock.com

On 1789 tijdens de Franse Revolutie werd *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* of de Verklaring van de rechten van de mens en de burger opgesteld, een fundamenteel document dat de basis voor onze huidige maatschappij vormt

Onze democratie zoals we die vandaag kennen, is nog een vrij recent gegeven in de geschiedenis van de mensheid. Het ontstaan ervan situeert zich eind achttiende, begin negentiende eeuw, bij de Franse Revolutie en Napoleon. En wie Franse Revolutie en Napoleon zegt, zegt natuurlijk Johan Op de Beeck, die over beide onderwerpen boeken schreef en podcasts maakte. Een mooie gelegenheid dus om hem enkele vragen voor te leggen.

Wendy Serraris

Johan Op de Beeck: "Napoleon was geen democraat, maar zijn bewind heeft wel net lang genoeg geduurd om de zaadjes van de Verlichting te laten leven en te laten uitgroeien tot de eik waarop we nu zitten. En die eik is de democratie."

Hoe zag de maatschappij eruit voor de Franse Revolutie in 1789 begon?

De maatschappij was nog erg middeleeuws. Het ging om een standenmaatschappij waarbij twee standen, de geestelijkheid en de adel, tussen de vijf en de zeven procent van de bevolking besloegen. De rest van de mensen behoorde tot de derde stand. Je kon niet naar een hogere functie of stand opklimmen. Binnen iedere stand heerste er ook nog een rangorde, naargelang je beroep bijvoorbeeld. Het betrof een sterk geclassificeerde en onveranderlijke standenmaatschappij in heel Europa.

Op welke manier bracht de Franse Revolutie daar verandering in?

Het begon gematigd in 1789. Aanvankelijk wilde men de monarchie nog niet afschaffen of de republiek niet invoeren. Koning Lodewijk XVI riep de Staten-Generaal samen, omdat er ernstige financiële problemen waren, maar de derde stand wilde daar niet meer aan deelnemen, omdat die er ondergeschikt was aan de twee andere standen. Onder invloed van de Verlichting keerde de derde stand zich tegen de standenmaatschappij. De leden van die stand kwamen apart samen en benoemden zich tot volksvertegenwoordiging, hoewel ze eigenlijk niemand vertegenwoordigden,

want ze waren niet verkozen. Ze zwoeren dat ze niet uit elkaar zouden gaan vooraleer er een grondwet was - de befaamde 'Eed van de Kaatsbaan'.

Dat was een belangrijk moment, want grondwetten voor burgers bestonden toen niet. Zelfs het begrip 'burgers' bestond niet: er waren geen burgers, maar onderdanen, en de koning bepaalde de rechten van de onderdanen. Nu wilde men dus een grondwet. Dat betekende moeilijke onderhandelingen met de koning. Om het proces wat te bespoedigen, werd er in 1789 een preambule voor de nog te schrijven grondwet opgesteld, *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, of de *Verklaring van de rechten van de mens en de burger*. Een fundamenteel document dat de basis voor onze huidige maatschappij vormt.

Daar begon het idee van *égalité, liberté* - gelijkheid, vrijheid ... Alleen al het begin van die verklaring was nieuw: mensen worden vrij en met gelijke rechten geboren. Dat was zeer revolutionair en een eerste concrete uiting van het Verlichtingsdenken. En er waren nog meer belangrijke artikelen. Artikel 10 bijvoorbeeld zegt dat je mag geloven wat je wil, je mag zelfs niet geloven. Ook dat was nieuw. Tot dan heerste er een

staatsgodsdienst. Hoorde je daar niet bij, dan kon je het sowieso vergeten, ongeacht de stand waartoe je behoorde. Artikel 11 is nog crucialer voor de democratie, want dat gaat over de vrijheid van meningsuiting: je mag niet alleen geloven wat je wil, je mag het ook zeggen. Dat is een basisvoorwaarde voor de democratische gedachte.

Het zou uiteindelijk nog twee jaar duren, tot in 1791, voor er een grondwet kwam. De revolutie ontspoorde echter en onder de Terreur, van 1793 tot 1794, werden die basisteksten verraden. Het is een van de grote paradoxen van de Franse Revolutie dat de uitvoerende macht, die dat terreurregime installeerde, alle andersdenkenden ging vervolgen en doden. Terwijl er wel een volksvertegenwoordiging was die voor het eerst in de geschiedenis via stemrecht was verkozen.

Maximilien de Robespierre en Jean-Paul Marat, twee politici tijdens de Franse Revolutie, waren inderdaad niet erg democratisch, ook al streden ze wel voor die democratische waarden. Waren er ook gematigdere personen?

Dat was nog zo'n paradox van de revolutie: de grote meerderheid in de volksvertegenwoordiging was gematigd, maar bang.

Het is een van de grote paradoxen van de Franse Revolutie dat de uitvoerende macht, die een terreurregime installeerde, alle andersdenkenden ging vervolgen en doden, terwijl er wel een volksvertegenwoordiging was die voor het eerst in de geschiedenis via stemrecht was verkozen

Ze vreesden de radicale minderheid die het voor het zeggen had gekregen door het angstklimaat dat was ontstaan. Men was bang voor de guillotine en voor sociale uitsluiting. Zo kon je er maar beter voor zorgen dat je niet op een negatieve manier in een van Marats kranten verscheen, want dan liep men in een grote boog om je heen. Je hoorde er niet meer bij en je politieke vrienden waren bang dat hen hetzelfde zou overkomen.

Een meer gematigde figuur was bijvoorbeeld Nicolas de Condorcet, een Verlichtingsfilosoof en medegrondlegger van de grondwet. Hij stelde een complete onderwijshervorming voor en ijverde voor de democratisering van het onderwijs, via gratis onderricht voor iedereen, van de lagere school tot de universiteit. Hij werd vervolgd omdat hij niet radicaal genoeg was en omdat hij waarschuwde voor excessen. En de meerderheid, die het eigenlijk wel met hem eens was, liet begaan. Ook dat is terreur. Dat is uiteraard zeer ondemocratisch, maar dat zie je vandaag in de parlementaire democratie ook gebeuren. Het gedogen van extremistische standpunten, of ze nu van links of van rechts of van islamisten komen, is een angstfenomeen dat je daarmee kan vergelijken.

Kunnen we dan stellen dat de Franse Revolutie niet echt een democratische revolutie is geweest?

Ze heeft geprobeerd om het te zijn. Je moet goed beseffen dat we inmiddels tweehonderd jaar verder zijn. Wij weten hoe het moet. Zij kwamen uit een periode van duizend jaar maatschappelijke stilstand. Er werd wel nagedacht over hoe het beter zou kunnen, maar ze wisten niet hoe het moest.

Als je heden ten dage vaststelt dat democratisch verkozen regeringen er na vijf jaar nog niet in slagen om een regeerprogramma te realiseren, dan zou ik niet te hoog van de toren blazen. Zonder de Franse Revolutie zouden we vandaag geen democratie hebben. Je moet dat dus niet alleen revolutionair benaderen, maar ook in evolutionaire zin beschouwen.

Aan het einde van de Franse Revolutie, in 1799, komt Napoleon Bonaparte in beeld. Welke rol heeft hij gespeeld in de totstandkoming van de democratie?

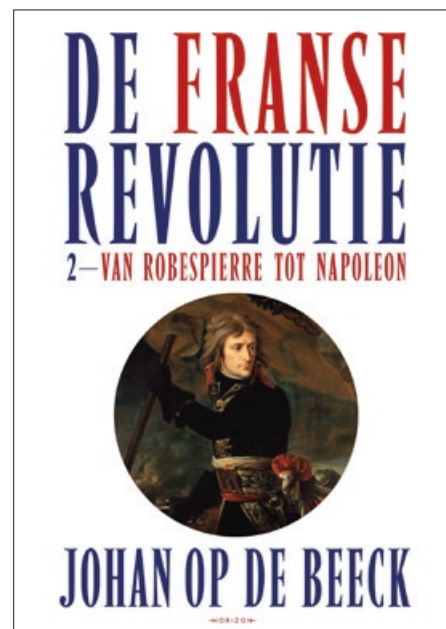
Napoleon erfde een verscheurd land dat in oorlog was met buitenlandse mogendheden waar het bestel nog minder democratisch dan in Frankrijk was. Hij erfde een gedemoraliseerd land ook, met een economie die niet meer draaide. In de eerste vier jaar van zijn bewind, tijdens het Consulaat van eind 1799 tot eind 1804, zette Napoleon het land weer op de rails. De grote idealen vertaalde hij in concrete wetteksten, instellingen en gebruiken.

Op het vlak van gelijkheid is men toen met zevenmijlslaarzen naar de toekomst gestapt. Napoleon heeft ervoor gezorgd dat het burgerlijk recht in zijn algemeenheid werd herschreven. De befaamde *Code Napoléon* of *Code civil* heeft als leidend principe dat alle mensen gelijk zijn en dezelfde rechten hebben. Wat de gelijkheid betreft, is daar op heel korte tijd de basis voor onze huidige democratie gelegd.

Wat echter de vrijheid betreft, is het een ander verhaal. Aan het begin van de Franse Revolutie heerst er een algemene vrijheid op alle vlakken, maar die wordt al snel aan de kant geschoven. Dat zal onder Napoleon niet verbeteren. Hij was niet de man van de democratische gedachte. Wel als het over gelijkheid ging, maar niet over vrijheid. Persvrijheid bestond niet. Politieke vrijheid was aanvankelijk nog redelijk aanwezig, maar langzaamaan was er eerder sprake van politieke dictatuur, alles zogenaamd voor het algemeen belang.

En toch moet je zeggen dat de vijftien jaar van Napoleons bewind, als eerste consul en nadien als keizer, onlosmakelijk verbonden is met de democratische evolutie. Alleen al het uitroepen van het keizerrijk en de kroning tot keizer. Op het schilderij van de kroning eind 1804 zie je dat Napoleon de kroon niet door de paus op zijn hoofd laat zetten, maar dat hij ze zelf plaatst. Dat heeft een enorme symbolische waarde.

Johan Op de Beeck is geschiedkundig auteur en was voorheen journalist en hoofdredacteur van diverse media: in zijn boeken en podcasts krijgen historische figuren een menselijk gezicht, hij ontrafelt politieke intriges en onthult de consequenties van de geschiedenis voor onze hedendaagse tijd

Vanaf dan krijgt het staatshoofd zijn gezag niet meer van 'daarboven', maar van de natie. Dat was het begin van de constitutionele monarchie. Die ontwikkeling én het gelijkheidsbeginsel waren enorme stappen richting democratie.

Napoleon was geen democraat, maar zijn bewind heeft wel net lang genoeg geduurd om de zaadjes van de Verlichting te laten leven en te laten uitgroeien tot de eik waarop we nu zitten. En die eik is de democratie.

Je hebt het over gelijkheid, maar tussen mannen en vrouwen was er toen geen sprake van gelijkheid?

Nee, zoals nergens in Europa. Je kan hem dat wel aanrekenen. Napoleon was de manager van de Verlichting. De *Code civil* was dé gelegenheid om mannen en vrouwen gelijke rechten te geven, maar hij heeft het niet gedaan. Van hem hadden we misschien iets meer verwacht.

Welja, als je dan toch aan het hervormen bent?

Inderdaad, maar opnieuw, de tijdgeest was anders. Onder de revolutionaire, republikeinse vrouwen waren veel voorstanders van algemene en politieke gelijkheid tussen man en vrouw, profeminiest in feite, zoals Sophie de Condorcet, filosofe en echtgenote van. Maar er waren ook anderen. De vrouw van politicus en advocaat François Robert

bijvoorbeeld was uitgesproken republikeins en democratisch, maar vond helemaal niet dat man en vrouw op politiek vlak gelijk waren. Ze was voor gelijkheid, maar niet wat betreft stemrecht. De situatie was dus niet zodanig dat vrouwen rechten wilden en mannen die tegenhielden.

François Robert, over wie je daar spreekt, is een Belg die een vooraanstaande rol in de Franse Revolutie speelde. Loopt de revolutie in Frankrijk gelijk met die in België? Of komt ze later pas naar hier overgewaaid?

Vóór de Franse Revolutie brak in ons land, dat toen tot de Zuidelijke Nederlanden behoorde, al in 1787 een opstand uit tegen het Oostenrijkse gezag van keizer Jozef II, met als hoogtepunt de Brabantse Omwenteling van 1789-1790. Die revolutie kende twee componenten: een democratische component en een zeer reactionaire component.

Jozef II was een verlichte despoot die de Kerk uit de staat en het onderwijs wilde terugdringen. De reactionaire revolutie was echter radicaal tegen dat soort ideeën. De reactionairen wilden terug naar de middeleeuwen en hebben ook hun zin gekregen. De opvolger van Jozef II, keizer Leopold II, heeft alle hervormingen van Jozef II teruggedraaid. Leopold II trok zich niets van België aan, hij liet gewoon betijen. En het waren eerder uitzonderingen die zeer

democratisch waren, zoals Jan Frans Vonck, François Robert en later Louis de Potter. Zij dachten radicaal democratisch, maar ze waren niet in de meerderheid zoals dat in Frankrijk wel het geval was.

In 1830 is het moderne België ontstaan. De Belgische Revolutie die daartoe leidde, en dat is minder bekend, is ook een strijd geweest tussen enerzijds voorstanders van een democratische en republikeinse staat, waarvoor een groot draagvlak bestond, en anderzijds reactionairen, die een monarchie en een cijnskiesstelsel zonder algemeen stemrecht voorstonden. Het zijn uiteindelijk de realpolitikers tussenin die het hebben gehaald. Zij vonden de tijd nog niet rijp en dachten dat ze de onafhankelijkheid nooit aan de Engelsen verkocht zouden krijgen als ze met te radicale democratische standpunten zoals het stemrecht zouden experimenteren.

In die zin was de Belgische Revolutie van 1830 een rechtstreeks uitvloeisel van de revolutie van 1789 in Parijs. Ook daar had je die tweespalt tussen zij die een beetje democratischer wilden zijn en zij die veel radicaler wilden hervormen. Diezelfde strijd steekt opnieuw de kop op onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, in de periode van 1815 tot 1830, om dan los te barsten in 1830 bij het vormen van ons land België.

Het vrouwenstemrecht in België

De weg naar politieke gelijkheid

© Everett Collection / Shutterstock.com

In België duurde het tot 1948 vooraleer het algemeen vrouwenkiesrecht werd ingevoerd; de eerste vrouwelijke minister kwam er pas in 1965, de eerste vrouwelijke premier in 2019

V

rouwenkiesrecht is vandaag bijna universeel aanvaard. Zelfs in Saudi-Arabië mogen vrouwen stemmen, al is dat pas sinds 2011 het geval. In België hebben vrouwen stemrecht sedert 27 maart 1948. Dat lijkt al lang, maar België was een van de laatste landen in Europa dat vrouwenstemrecht invoerde. Alleen Portugal en Griekenland waren nog later.

Liza Janssens

Een kwestie van gelijke rechten

Tot het einde van de negentiende eeuw waren vrouwen uitgesloten van politieke rechten. Stemrecht was voor hen dan ook uitzonderlijk. De Franse Revolutie en de daaropvolgende bewegingen die de grondslag voor de moderne democratie vormden, brachten daar niet meteen verandering in. Vrouwen werden gewoonweg niet als volwaardige staatsburgers beschouwd. Pas onder druk van vrouwenbewegingen zoals de Britse suffragettes - *suffrage* betekent kiesrecht - die in de jaren 1900 demonstreerden om te mogen stemmen en andere voorvechters van gelijke rechten werd het vrouwenkiesrecht vrijwel in alle landen geleidelijk ingevoerd.

In België spraken aanvankelijk vooral katholieke politici over vrouwenstemrecht. Zo meende de katholieke regeringsleider Auguste Beernaert al in 1891 bij de discussies over het algemeen stemrecht dat als 'iedereen' zou mogen stemmen, vrouwen dat ook mochten. De socialisten waren in principe wel voor, maar wilden het in de praktijk niet meteen voor vrouwen invoeren. De liberalen waren tegen, omdat vrouwen volgens hen te veel onder de invloed van de kerk stonden, waardoor ze vreesden dat hun stem vooral naar de katholieke partij zou gaan. Dus bleef het recht onbestaande.

Een lange politieke weg

Na de Eerste Wereldoorlog kwam daar verandering in, toen het algemeen enkelvoudig stemrecht onder druk van de socialisten in allerijl werd ingevoerd. Vrouwen werden nog steeds uitgesloten door de wet van 9 mei 1919, mits enkele uitzonderingen voor bijvoorbeeld niet-hertrouwde oorlogsweduwen, om de oorlogsoffering te honoreren. In 1920 werd dan toch de stemplicht voor vrouwen bij gemeenteraadsverkiezingen ingevoerd. Een poging om die ook bij provincieraadsverkiezingen in te voeren, mislukte. Vrouwen kregen wel het recht zich verkiesbaar voor het parlement te stellen. Zo werd de socialiste Marie Spaak-Janson de eerste gecoopteerde in de Senaat in 1921 en de socialiste Lucie Dejardin werd als eerste vrouwelijke volksvertegenwoordiger verkozen in 1929.

Wanneer men het enkelvoudig stemrecht in 1921 via een grondwetsherziening regulariseerde, pleitte de conservatieve katholieke voorman Charles Woeste voor een algemeen vrouwenstemrecht. Men kwam tot het compromis dat de invoering ervan zou kunnen via een bijzondere wet die met een tweederdemeerderheid moest worden goedgekeurd in plaats van via de lastige procedure van een grondwetsherziening.

Na de bevrijding in 1945 was men het erover eens dat vrouwen ook stemrecht moesten krijgen. Daartoe werden twee wetsvoorstellen ingediend. De toenmalige linkse regering vreesde echter voor de invloed ervan op het politieke landschap, dus kwam er uitstel.

Het debat rond vrouwenstemrecht hield evenwel aan en uiteindelijk werden de wetsvoorstellen in 1948 in de plenaire vergadering van de Kamer van volksvertegenwoordigers besproken. Op 27 maart 1948 werd het wetsvoorstel voor algemeen enkelvoudig stemrecht voor vrouwen goedgekeurd. Vrouwen konden nadien voor het eerst voor de parlementsverkiezingen stemmen op 26 juni 1949. Uiteraard richtten alle partijen zich toen uitdrukkelijk tot dat nieuwe kiespubliek.

Langzaam naar een paritaire democratie

Het is niet omdat vrouwen mogen stemmen dat er meteen ook meer vrouwen worden verkozen. Integendeel, vrouwen hadden nog lange tijd niet dezelfde mogelijkheden om actief aan de politiek deel te nemen. Pas in 1965 kwam er een eerste vrouwelijke minister: Marguerite De Riemaecker-Legot werd toen minister van Gezin en Huisvesting. En het was pas in 1977 dat we een eerste vrouwelijke partijvoorzitter kregen: Antoinette Spaak stond destijds aan het roer van de *Fédéralistes Démocrates Francophones* of de FDF - het huidige *Démocrate Fédéraliste Indépendant* of DéFI.

Gelijke rechten zijn dus geen garantie voor gelijke kansen. Daarom voerde men in 1994 de wet Smet-Tobback in die politieke partijen verbiedt om kandidatenlijsten samen te stellen met meer dan twee derde van de kandidaten van hetzelfde geslacht. Pas in 2002 werd het beginsel van de gelijkheid van mannen en vrouwen in de Grondwet opgenomen,

met de specificering een gelijke toegang tot verkozen en openbare mandaten te organiseren en de pariteit in alle uitvoerende mandaten op alle niveaus op te leggen. Daarop werden drie 'quotawetten' ingevoerd om het evenwicht tussen mannen en vrouwen op de kandidatenlijsten te verzekeren. Die stipuleren onder andere dat het verschil tussen het aantal kandidaten van elk geslacht niet groter mag zijn dan één en dat de eerste twee kandidaten van een verschillend geslacht moeten zijn.

Stappen in de goede richting

Toch is er nog steeds geen sprake van een genderevenwicht aan de top van de kieslijsten. De gemeenteraadsverkiezingen van 2019 waren daar een voorbeeld van: slechts een kwart van de Vlaamse lijsttrekkers was een vrouw. Dat komt omdat partijen bij verkiezingen op veilig spelen en lijsttrekkers kiezen die al een mandaat hebben. Slechts dertien procent van de Vlaamse burgemeesters en maar drieëndertig procent van de schepenen zijn vrouwen. Omdat vrouwen al minder aan de macht zijn, raken ze dus ook minder in een positie om aan de macht te komen.

Bij de vorming van de federale regering in 2020 werd een stap in de goede richting gezet: van de twintig leden zijn er elf vrouwen. Op het Vlaamse niveau daarentegen zijn het er slechts drie van het negenhoofdig team. Het is wel nog maar de eerste federale regering met zoveel vrouwen aan het roer. En op de drieënvijftig premiers die ons land tot nu toe rijk is, was er nog maar één vrouw, die gedurende een jaar aan het hoofd stond van een regering in lopende zaken - bovendien getekend door de coronapandemie - namelijk Sophie Wilmès, van 27 oktober 2019 tot 1 oktober 2020. Het kan dus zeker nog beter.

Wanneer mannen en vrouwen in gelijke mate vertegenwoordigd zijn bij het nemen van beleidsbeslissingen die hen aanbelangen, zijn hun rechten en gelijke kansen verzekerd. Maar als vrouwen niet voldoende vertegenwoordigd zijn in regeringen en parlementen, kunnen ze hun stem niet luid genoeg laten klinken om hun rechten te vrijwaren.

Aan de andere kant van de oceaan

Hoe geld een democratie ondermijnt

© Shutterstock.com

Of het in de Verenigde Staten nu om een presidentskandidaat, senator of burgemeester gaat, een verkiezingscampagne zonder het grote geld lijkt er een reliek uit het verleden te zijn

In 2024 trekken niet alleen wij naar de stembus, maar bijna de helft van de wereldbevolking neemt deel aan verkiezingen. Ook het grote vlaggenschip van de westerse democratie, de Verenigde Staten, maakt zich op voor een mogelijk nieuwe, maar zeker oude stuurman. Hoog tijd om ons licht te laten schijnen op hoe de meest trotse democratie ter wereld zich op een geldbank dreigt vast te varen, of hoe geld een democratie kan doen ontsporen.

Wouter Goemaere

Geld voor verkiezingscampagnes

De Verenigde Staten staan niet bepaald bekend als het land van de gelijkheid. Herverdeling is er een vies woord, je gezondheid is vooral je eigen probleem

en sommige staten gaan in concurrentie met Zwitserland en Panama als belastingparadijs. Het gevolg is voorspelbaar. Een steeds kleinere groep trekt een almaar groter deel van de welvaart naar zich toe.

In 2019 bezaten drie Amerikanen, je kent ze wel, Jeff Bezos, Bill Gates en Warren Buffett, evenveel als de armste vijftig procent van de Amerikaanse bevolking samen.

In een verkiezingsjaar draaien die notoire ondernemers wel eens de kraan open voor het publieke goed. Politici doen dan de gebruikelijke ronde om geld voor hun (her)verkiezingscampagne in te zamelen. Voor de meeste mensen een kans om hun mening via hun portemonnee te laten horen. Voor zij die wat meer hebben, een kans om een 'politieke belasting' te betalen, een vrijwillige bijdrage die hun eigen belangen tegen de wil van de burger beschermt. Politici kunnen echter moeilijk zonder die extra middelen. Aandacht trekken kost nu eenmaal een pak geld. En hoewel er vroeger grenzen stonden op wat men in de VS als burger, bedrijf of organisatie mocht bijdragen, zette het Hoogerechtshof in 2010 de sluis open.

Veertien jaar geleden spande de conservatieve organisatie Citizens United een rechtszaak bij het Hoogerechtshof aan. Centraal stond de vraag of het recht op vrije meningsuiting toelaat dat de overheid 'onafhankelijke' organisaties en bedrijven verbiedt om politieke communicatie te voeren, onder meer gezien het risico op corruptie. Met een meerderheid van vijf tegen vier stemden de rechters voor de vrijheid en tegen de beperkingen. Aangezien men geld niet rechtstreeks aan kandidaten kan doneren, moest het wel via een aparte constructie gaan. Zo zag de beruchte 'Super PAC' het leven - waarbij PAC voor *Political Action Committee* staat.

Beïnvloeding van verkiezingen

Een Super PAC is een bijzondere vorm van 'onafhankelijk politiek actiecomité' dat onbeperkt geld kan ophalen voor politieke acties, zoals reclamespotjes, oppositie-onderzoek, evenementen enzovoort. In theorie mogen de beheerders van die PACs en de verkiezingskandidaten hun campagnes niet op elkaar afstemmen. In de praktijk blijft dat verbod door een gebrek aan controle echter dode letter. Nochtans zorgen Super PACs voor een steeds groter deel van de totale campagne-uitgaven in de Verenigde Staten. Volgens data van non-profitorganisatie OpenSecrets zouden Super PACs - bij de presidentsverkiezingen van 2020 - al 64 procent van de totale campagnefinanciering behelzen.

Bedrijven steken hun politieke ambities niet altijd onder stoelen of banken. Zo kondigden enkele cryptogiganten aan dat ze 78 miljoen dollar uitgeven via een Super PAC om kandidaten die de crypto-industrie promoten, te steunen. In 2016 zamelden de steenrijke, conservatieve gebroeders Koch samen met 300 kleinere donoren zo'n 900 miljoen dollar in om de presidentsrace en de verkiezing van het Amerikaanse Congres naar hun hand te zetten. In de eerste tien jaar na de rechtszaak van Citizens United hebben 25 ultrarijke individuen samen bijna 1,4 miljard dollar aan Super PACs besteed om verkiezingen te beïnvloeden, al is dat waarschijnlijk een onderschatting.

Schatplichtig aan de gulle hand

Een steeds kleinere en meer vermogende groep domineert dus de verkiezingscampagnes van Amerikaanse politici. Die pijnlijke evolutie knaagt aan de fundamenten van de democratie. Als verkiezingen te afhankelijk worden van hoeveel men kan uitgeven, vergroot dat de schatplichtigheid aan de gulle hand. De exploderende campagne-uitgaven sinds Citizens United (van 1,3 miljard dollar in 2012 naar 3,3 miljard in 2020 - aldus OpenSecrets) bieden dan ook weinig hoop op beterschap. Zeldzame kandidaten die alleen met de steun van de gewone burger campagne voeren, zoals Bernie Sanders in 2016, krijgen het steeds moeilijker om tegen de macht van het grootkapitaal op te boksen.

Die tendensen doen de vraag rijzen of de VS nog een volwaardige democratie is. Bij de invoering ervan was het kiesrecht beperkt tot een kleine groep witte, vermogende mannen. Na eeuwen strijd om de *ballot box* of stembus toegankelijker te maken, versterkt (ongeveer) diezelfde groep langs de achterdeur opnieuw zijn greep op de politiek. De ongelijkheid houdt zichzelf in stand ten koste van de stem van de burger.

De democratie is gehackt

Of het nu om een presidentskandidaat, senator of burgemeester gaat, een campagne zonder het grote geld lijkt een reliëf uit het verleden te zijn. Een kandidaat die het zonder die steun moet doen, zal het veel moeilijker hebben om verkozen te raken. Ook politici laten zich soms ontvallen hoe

© Shutterstock.com

Een steeds kleinere en meer vermogende groep domineert de verkiezingscampagnes van Amerikaanse politici

de democratie zichzelf in het geld vastrijdt. Oud-vicepresident Al Gore zei bijvoorbeeld in 2013: "De Amerikaanse democratie is gehackt. Het Amerikaanse Congres (...) is nu niet in staat wetten aan te nemen zonder instemming van de lobby's uit het bedrijfsleven en andere speciale belangengroepen die de financiën voor hun verkiezingscampagnes beheersen."

Oud-president Jimmy Carter schetst een even somber beeld in 2015: "(Een onbeperkte hoeveelheid geld in de politiek) ondermijnt de essentie van het politieke systeem dat van de VS een groot land maakte. Nu is het gewoon een oligarchie, waarin onbeperkte politieke omkoperij bepaalt wie als presidentskandidaat wordt genomineerd of wie tot president wordt verkozen."

Politici als Bernie Sanders en andere tegenstanders van Citizens United hopen daar paal en perk aan te stellen. Zij vragen om, zoals bij ons, politieke partijen campagne te laten voeren met belastinggeld, een zure maar noodzakelijke prijs om de democratie gezond te houden. Natuurlijk houdt dat alle achterkamerpolitiek en lobbywerk niet tegen. Maar stel je eens voor dat Amerikaanse politici, net als voetballers, een truitje met de namen van hun sponsors op moeten dragen ... Wat zou dat betekenen voor het geloof in de politiek?

Democratie verdedigen en versterken

“Niet alles maar veel begint bij luisteren”

© Yasmina Besseghir

D

Dominique Willaert over zijn boek: “Ik wilde voorbij de clichés raken. In een een-op-eengesprek kan je veel dieper graven ... dan krijg je meer nuances en stoot je op de diepe existentiële gevoelens: angst, vervreemding, verlieservaringen die zich opgestapeld hebben.”

ominique Willaert, auteur en theatermaker, trok in 2022 gedurende vier maanden door de straten en wijken van de Denderstreek. Omdat extreemrechts er in 2018 monsterscores behaalde. Willaert wilde weten wat er aan de hand is en hoe het is om in die streek te leven. Met open vizier luisterde hij naar de verhalen en perspectieven van de inwoners. En hij pende ze neer in het boek *Niet alles maar veel begint bij luisteren*.

Joke Goovaerts

Dominique Willaert: “We gaan het tij kunnen keren als de traditionele democratische partijen opnieuw hun eigen politieke kernwaarden articuleren en verdedigen. Mensen moeten andere opties te horen krijgen, dan gaan ze twijfelen.”

Zijn tocht bracht Dominique Willaert van Denderleeuw en Ninove over Aalst naar Herzele, Zottegem en Geraardsbergen om te eindigen in Liedekerke. Hij sprak met een 120-tal inwoners en luisterde zowel naar mensen die er vrij recent kwamen wonen als naar hen die er gepokt en gemazeld zijn. De verhalen worden verweven met perspectieven en reflecties van mensen die er in het maatschappelijke middenveld actief zijn: vakbond, opbouwwerk, jeugdwerk, milieubeweging, zorgzame buurten. Het resultaat is een brede en gelaagde schets van wat er bij mensen leeft. Een gesprek met een gedreven man.

Je bent niet van de Denderstreek. Wat was je motivatie om het boek te schrijven?

In 2022 schreef ik het boek *Dansen op een ziedende vulkaan*. Dat was een onderzoek naar het onbehagen en de woede in onze cultuur. Dat eerder theoretische essay ontstond na de bestorming van het Capitool in de Verenigde Staten. Als kleine jongen leerde ik thuis en op school dat Amerika het symbool van het vrije Westen en de democratie was. En plots zag je hoe de Amerikaanse democratie recht in haar hart werd getroffen. Na de publicatie van dat boek kreeg ik een mail van een opbouwwerker met de vraag: wil je nu ook eens van de theorie naar de praktijk gaan en naar een hotspot van woede en onbehagen komen? De Denderstreek dus.

In 2018 stemde veertig procent van de kiezers in Ninove voor Forza Ninove van Vlaams Belanger Guy D’haeseleer. Vanwaar die vruchtbare grond voor extreemrechts?

Dat heeft onder meer met de de-industrialisatie van de streek te maken. Ik wilde weten hoe ingrijpende economische veranderingen zich in de leefsfeer en het verkiezingsgedrag van mensen vertalen. Vroeger waren er heel wat vlas- en textiel fabrieken en ook andere bedrijven, zoals de luciferfabriek Union Match, die vanaf de jaren tachtig onder andere naar lageloonlanden zijn getrokken. Het verdwijnen van de lokale tewerkstelling is zeer nefast geweest.

De Denderstreek is een proeftuinproject voor het Vlaams Belang?

Ja, en daar spelen een aantal factoren in mee. Het politieke talent van Guy D’haeseleer en Kristof Slagmulder, twee mandatarissen van Vlaams Belang, is niet te onderschatten. Met hun politiek dienstbetoon creëren ze politieke nabijheid en geborgenheid. Elke zaterdag is er een zitdag in het Vlaams Huis in Ninove. De mensen die daarnaartoe komen, zaten vroeger in de Volkshuizen die nu gesloten zijn. Daarnaast hanteren die politici een uitgekende sociale-mediastrategie en investeren ze er veel geld in.

Hoe ben je bij de mensen met wie je voor je boek sprak, terechtgekomen?

Ik heb veel gewandeld, ik ben traag door de straten en wijken gestapt en ik heb heel spontaan gevraagd: hoe is het om hier te leven? Die ene openingsvraag bracht de meesten vrij snel aan het babbelen en dat is zeer intrigerend. Ik heb een linkse kop, ik zie er niet zo mainstream uit en toch ben ik door bijna niemand afgewezen. Sommigen zeiden me: ik heb nu geen tijd, maar kom nog eens terug. Ik sprak mensen aan op terrassen, in cafés, aan bushaltes, in hondenclubs, op markten ...

Je methode is het voeren van diepgaande gesprekken?

Ik wilde voorbij de clichés raken. Dat heeft ook met een vorm van intimiteit te maken. In een een-op-eengesprek kan je veel dieper graven. Bij een eerste ontmoeting hoor je meestal de woede en gaat het over datgene waar mensen echt kwaad en ontevreden over zijn. In een tweede en derde gesprek krijg je veel meer nuances en stoot je meer op de diepe existentiële gevoelens: angst, vervreemding, verlieservaringen die zich opgestapeld hebben.

Waar situeert het ongenoegen zich bij de mensen? Wat zijn hun redenen om een proteststem uit te brengen? Migratie, vervreemding?

Het is nooit één thema op zich dat mensen van de traditionele partijen doet afhaken. Stemmen op Vlaams Belang is de laatste stap in een lang proces. En dat proces

De politieke ontzuiling heeft een gat geslagen, de politieke nabijheid en geborgenheid zijn verdwenen: de betere middenklasse kan daar relatief goed mee omgaan, de dertig à veertig procent van de mensen die sociaal-economisch kwetsbaar zijn, mist rechtstreeks contact

ontstaat door het opeenstapelen van verlieservaringen.

Oudere mensen refereren altijd met enig heimwee aan het verleden. Vroeger had je drie of vier politieke families en werd je van de wieg tot aan het graf begeleid of omkaderd door verenigingen of bewegingen. Die politieke nabijheid en geborgenheid, die vaak aan de politieke verzuiling was verbonden, was geen plat politiek dienstbetoon. Mensen werden gehoord. Burgemeesters, schepenen en volksvertegenwoordigers gaven je een hand, vroegen hoe het met je ging, met je familie ... Heel kleine dingen, die echter tot het DNA van de politiek verzuilde samenleving behoorden.

De politieke ontzuiling heeft een gat geslagen. De politieke nabijheid en geborgenheid zijn verdwenen. De betere middenklasse heeft kunnen schakelen en kan daar relatief goed mee omgaan. De dertig à veertig procent van de mensen die sociaal-economisch kwetsbaar zijn, mist rechtstreeks contact.

Er is nood aan politieke nabijheid en publieke dienstverlening?

De publieke dienstverlening is zwaar afgebouwd én gedigitaliseerd. Die digitalisering is nefast. Het menselijk contact verdwijnt, loketten sluiten en alle dienstverlening verloopt langs digitale, anonieme weg.

Daarnaast is er ook een aanval op en afbraak van tradities ingezet. Stedelijke, hoogopgeleide burgers staan klaar om met de vinger te wijzen naar foute acties rond bijvoorbeeld Zwarte Piet en carnaval. Dat doet mensen pijn. Ik beweer niet dat het geen legitieme strijden zijn, maar mensen zeggen: we hebben al niet veel en het weinige waar we iets aan hebben, nemen ze ons af.

Het Vlaams Huis in Ninove is een sterke zet van Vlaams Belang. Politiek dienstbetoon, nabijheid, mensen verbinden ... Is dat dan een voorbeeld voor andere partijen?

Dat is het zeker. Het politiek dienstbetoon is er vrij opmerkelijk. In die eerste buitenschil van Vlaams Belang zal je weinig ideologische praatjes ontdekken. Men heeft een zeer normaliserende politieke en maatschappelijke omgeving gecreëerd. Als je naar het Vlaams Huis gaat, wordt daar geen xenofobe of racistische praat verkocht. Daar hangt dezelfde sfeer als in een doorsnee café, een beetje zoals het Volkshuis waar ik als kind met mijn ouders naartoe ging. Mensen komen er een glas drinken, wat bijpraten over het weer, over hoe het thuis gaat, de moestuin ... En dan schakelt men over naar de politiek en hoor je de klassieke grappen en grullen zoals overal.

Maar er is toch een vorm van polarisatie? De witte mensen tegenover de nieuwkomers, die met een kleur?

Dat voel je pas later, niet in de alledaagse gesprekken. Pas als je er dieper op ingaat en vraagt: wat stoort er jullie? Op twintig jaar tijd heeft er een ingrijpende migratie plaatsgevonden en niemand heeft uitleg gekregen. De federale, Vlaamse en lokale overheden van de traditionele partijen zijn er niet in geslaagd om de mensen die toekomen uitleg te geven, maar ook de ontvangende gemeenschap werd niet geïnformeerd.

Ik heb heel brave mensen geïnterviewd die op het einde van het gesprek zeggen: ja, wij stemmen op Vlaams Belang. Zij hebben ooit voor andere, democratische partijen gestemd. Verwijt die mensen niet dat ze nazistisch of fascistisch zijn. Demoniseer ze niet, lach ze niet uit, zet ze niet weg als dom of marginaal. Door met hen in gesprek te gaan en naar hen te luisteren, ontdek je wat hen tot een keuze voor Vlaams Belang brengt.

Mijn analyse is dat we de democratische partijen moeten proberen terug te winnen. Dat heeft met een strategie en een keuze te maken. Vanuit het maatschappelijke middenveld zouden we dialogische oefenruimtes kunnen ontwikkelen, waarbij mensen die heel verschillend zijn met elkaar in gesprek gaan. Om van elkaar

Met *Dansen op een ziedende vulkaan* schreef Dominique Willaert een eerder theoretisch essay over het onbehagen en de woede in onze cultuur, voor *Niet alles maar veel begint bij luisteren* verdiepte hij zich in de praktijk en trok hij naar de Denderstreek, een hotspot van woede en onbehagen

te leren en om op zoek te gaan naar de common sense of het gezond verstand. In diversiteitsdebatten hebben we ellenlange gesprekken over waarin we verschillen. Maar wat is onze gemeenschappelijke noemer? Wat delen we?

Migratie is een thema in de regio?

De streek is vanaf 2000 ingrijpend veranderd. Uit Nederland en Brussel zijn er heel wat mensen met Afrikaanse roots gekomen. Zij koesteren een Vlaamse woondroom en wensen hun kinderen in een landelijke regio op te voeden, met een betaalbaar huis, goed onderwijs én rust. Mensen met een migratieachtergrond zijn vaak noodgedwongen meer informeel georganiseerd. Ze vinden geen aansluiting bij de bestaande gemeenschap en onze procedures. Maar daar kan je werk van maken.

Ook de taal is een werkpunt?

Inderdaad, die brengt ook onrust en verontwaardiging mee en angst om opnieuw te verfransen. Ik heb aan veel Afrikaanse mensen gevraagd: weten jullie dat er in Vlaanderen door onze voorouders hard is gevochten om onze taal te mogen spreken? En dan zeggen ze: *ah non, je ne le savais pas*. Je kan de Nederlandse taal technisch aanleren, maar integratie en inburgering betekenen ook dat je het historische DNA moet aanleren.

Je moet met ambassadeurs werken - mensen die een impact op de gemeenschap hebben en die anderen kunnen aansporen om rekening met de lokale gevoeligheden te houden. En dat gaat over taal, maar ook over geluid. Noem het geen lawaai, maar geluid. Heel vrolijke muziek kan voor een buur een last worden. Het gaat ook over vuilnis sorteren, over hoe je de publieke ruimte gebruikt. Grote sociale en culturele verschillen veroorzaken fricties waarmee je aan de slag moet.

Mensen samenbrengen, dat heb jij ook gedaan. Mensen die op Vlaams Belang stemmen met nieuwkomers laten praten. Is dat een oplossing om de woede en verontwaardiging weg te werken?

Misschien is het een valkuil om het woord 'oplossing' te gebruiken. Het gaat eigenlijk over hoe we de democratie kunnen verdedigen en versterken.

Vlaams Belang creëert mythevorming. Partijgenoten verspreiden complottheorieën rond 'omvolking' en klimaat. Ze maken mensen bang. Het nabootsen van dat programma is nefast. Partijen die dat doen, normaliseren het programma van Vlaams Belang. We gaan het tij kunnen keren als de traditionele democratische partijen opnieuw hun eigen politieke kernwaarden articuleren en verdedigen. Mensen moeten

andere opties te horen krijgen, dan gaan ze twijfelen.

Ik heb dat vaak gedaan in vraagvorm. Stel dat Vlaams Belang aan de macht komt, wat gaat er veranderen? Gaat die partij de mensen met een migratieachtergrond dan deporteren? Welke Europese of Belgische wet laat zo iets toe? Wie zal er de vele openstaande vacatures in de woonzorgcentra invullen? Eigenlijk moet je scenario's opstellen waarbij mensen de politieke toekomst zelf schrijven.

Je voorspelt een gitzwarte zondag bij de verkiezingen, maar in je boek is er toch hoop en positiviteit. Je verwijst daarbij naar de rol van het onderwijs, de gezondheidszorg en het opbouwwerk.

Op korte termijn ben ik bezorgd, maar ik ben helemaal niet pessimistisch. Het tij zal ooit keren en dat heeft te maken met inspanningen van veel mensen op verschillende vlakken en via diverse werkvormen. Bezorgdheid kan zich positief vertalen en een oproep voor een grotere betrokkenheid zijn. Voor mij is de sleutel daarbij dat mensen actor van verandering worden. Politiek is veel meer dan om de vier jaar een stem uitbrengen. Politiek is maatschappelijke betrokkenheid in je straat, wijk en dorp ontwikkelen en dan opschalen.

Over democratische polarisatie

Niet bedreigend, maar verrijkend

© Shutterstock.com

Wanneer een gesprek naar toxische polarisatie afglijdt, is het belangrijk om niet meteen in de tegenaanval te gaan; succesvoller is om te vragen wat de ander precies bedoelt, want doorvragen nodigt uit om na te denken over argumenten

J

e kan er tegenwoordig niet omheen, polarisatie lijkt overal aanwezig te zijn. Gaande van politieke debatten op televisie tot stevige discussies aan tafel. Is de polarisatie in onze samenleving toegenomen? En is het altijd negatief om extreme standpunten in te nemen? Op zoek naar antwoorden gaan we te rade bij Christophe Busch, criminoloog, historicus en directeur van het Hannah Arendt Instituut voor diversiteit, stedelijkheid en burgerschap.

Jana Peeters

Polarisatie lijkt de laatste tijd echt een hot topic. Hoe komt het dat we die term tegenwoordig zo veel horen?

Termen zoals polarisatie zijn modefenomenen die komen en gaan. Enkele jaren terug in de tijd was radicalisering het modewoord, momenteel is het polarisatie. Dat betekent daarom niet per se dat er meer polarisatie is. Zo iets is lastig meetbaar en moeilijk te vergelijken binnen een historische context. Wat we wel weten is dat de complexiteit van onze samenleving met een gigantische vaart is toegenomen. Ik vergelijk die al eens met de tijd waarin mijn grootmoeder leefde. Begin 1900 was het leven in Gent relatief eenvoudig. Je was katholiek, ging naar het Davidsfonds en las je eigen krant in de verzuilde realiteit. Als je niet katholiek, maar liberaal was, ging je naar het Willemsfonds en las je een andere krant.

Zowel de diversiteit van als de zienswijze op onze wereld was toen een stuk beperkter. Ook in mijn kinderjaren was dat nog zo. Toen ik naar het secundair onderwijs ging, was één op de duizend studenten islamitisch. Dat was met andere woorden geen diverse omgeving. Op één of twee generaties tijd merk je dat de wereld superdivers is geworden. Dat gaat niet alleen over de diversiteit van mensen, maar ook over de diversiteit van zienswijzen. Door de globalisering is de wereld ons dorp geworden en dat brengt een grotere complexiteit met zich mee. En dan volgt de vraag: hoe gaan we om met die toegenomen complexiteit, fricties en percepties op de wereld?

Hoe kijk jij, met een achtergrond in geschiedenis en criminologie, naar de toegenomen complexiteit van onze wereld?

Door die achtergrond weet ik hoe belangrijk ons eigen referentiekader en wereldbeeld zijn om ons gedrag te begrijpen. Mensen reageren niet per se op wat waar is, maar op wat ze denken dat waar is. Door de geschiedenis heen zien we dat heel duidelijk terugkomen. Als jij gelooft dat er binnen een samenleving superieure rassen zijn, stel het Arische ras, en inferieure rassen, stel het Joodse ras, dan ga je problematisch gedrag vertonen. Jij beschouwt jezelf immers als rationeel, binnen de grenzen van een absurd referentiekader.

Als je vandaag gelooft dat de wereld geen bol, maar een platte schijf is, dan ga je waarschijnlijk niet met een boot langs de rand van die schijf varen. Want dan heb je de rationele angst dat je boot er gaat afvaren. Voor mij is dat compleet irrationeel, omdat ik een ander wereldbeeld heb. Wat je gelooft, is bepalend voor je gedrag. Dat is de reden waarom we aandacht moeten hebben voor giftige of vijandige referentiekaders. Vanuit de vele historische inzichten dragen we de verantwoordelijkheid om lessen uit het verleden te trekken en daar vandaag beter mee om te gaan.

Is polarisatie dan altijd negatief?

Eigenlijk is polarisatie het op scherp stellen van de polen, van uiterste categorieën. Dat kan heel bedreigend zijn als het een giftige invulling kent. Maar het kan ook heel verrijkend zijn, zeker binnen een democratische situatie met een legitieme invulling. Het is cruciaal om een onderscheid te leren maken tussen democratische en toxische polarisatie.

Zo had je ten tijde van mijn grootmoeder voor- en tegenstanders van het vrouwenstemrecht in België. Wat doet een democratie? Die zorgt voor vrije ruimte en toolkits: je hebt het recht op vrije meningsuiting om die democratie te laten groeien en bloeien. Zoals polarisatie de zaken op scherp stelt, zo gebeurde dat ook met het idee van vrouwenstemrecht.

Een democratie omarmt polarisatie, maar ze moet dan wel legitiem op de bal spelen. Als polarisatie niet democratisch maar toxisch is, dan speelt ze niet op de bal, maar op het individu: dé groep, dé man of vrouw of persoon, dé samenleving. In dat geval is het makkelijk om naar een bedreigingsnarratief af te glijden, waarbij de ander de vijand is geworden. Vanuit dat frame kom je natuurlijk in de problemen, omdat je het sociale weefsel van de samenleving beschadigt. We zitten samen in de boot, maar als jouw antwoord is dat bepaalde personen uit de boot moeten, dan heb je een probleem. Dat onderscheid leren maken, is cruciaal om polarisatie beter te plaatsen.

Als je merkt dat een gesprek naar toxische polarisatie afglijdt, bijvoorbeeld

© Joke Goovaerts

Christophe Busch: “Mensen reageren niet per se op wat waar is, maar op wat ze denken dat waar is. Wat je gelooft, is bepalend voor je gedrag.”

vanuit een extreemrechtse ideologie, hoe kan je daar het best mee omgaan?

Het is goed om voor ogen te houden dat mensen allemaal een mening hebben. Ze baseren zich soms op feiten, maar vaak ook niet. Wat vooral belangrijk is, is om niet meteen te gaan counteren of in de tegenaanval te gaan. Dan zit je in een ja/nee-discussie met een dynamiek van machtsstrijd. Het is veel succesvoller om te vragen wat die persoon nu precies bedoelt. Soms gebeurt het dat mensen iets zeggen dat ongelukkig genuanceerd is of dat ze informatie van sociale media proberen te herhalen.

Wanneer je doorvraagt, nodig je de andere persoon uit om na te denken over die argumenten. Vanuit zo'n denkproces of dialoog kan je verschillende lagen van nuance en complexiteit beginnen te omarmen. Gezamenlijk tracht je een gedeelde realiteit te creëren en hopelijk ga je zelf ook leren dat die persoon een eigen verhaal, eigen referentiekader en eigen geschiedenis heeft. Dat is allemaal relevant om te begrijpen waar een bepaald verhaal vandaan komt.

Nepnieuws herkennen en ontrafelen

Democratie in tijden van desinformatie

© Shutterstock.com

Desinformatie, zoals nepnieuws en misleidende info, is iets van alle tijden, het is geen recent fenomeen, maar de vorm, snelheid en omvang waarmee het in de virtuele wereld gedijt en zich verspreidt, zijn dat wel

Termen als desinformatie en fake news vliegen ons tegenwoordig om de oren. Hoewel je misschien zou denken van niet, toch is nepnieuws iets van alle tijden. Ook vroeger werden feiten verdraaid of werd er verkeerde informatie de wereld in gestuurd. Het grote verschil met nu is de impact van sociale media op de verspreiding van nepnieuws. Wat is fake news en hoe kan je het herkennen? Durven twijfelen en dubbelchecken is daarbij meer dan ooit de boodschap.

Jérémy Celen

Er zijn heel wat doeltreffende methoden om nepnieuws te ontmaskeren: het onderwijs en de klassieke media zullen in toenemende mate hun rol daarin moeten opnemen, door mensen op te leiden en hen met die nieuwe realiteit te leren omgaan

Enkele termen toegelicht

Desinformatie is informatie waarvan kan worden aangetoond dat ze opzettelijk is gemaakt om een publiek te bedriegen.

Nepnieuws is een vorm van desinformatie die als doel heeft om foute informatie op grote schaal te verspreiden. Wordt ook fake news genoemd.

Algoritme is een soort rekensom die gaat tellen welke websites of nieuwsartikels je het meest aanklikt. Na een tijdje zal het algoritme zelf voorspellen welke websites en nieuwsartikels je interessant zou kunnen vinden.

Trending verwijst naar een bepaald onderwerp dat op korte tijd veel aandacht krijgt door het aantal likes of

discussies die over dat onderwerp op sociale media plaatsvinden.

Feiten zijn vaststellingen waar niemand omheen kan en waarvoor bewijs wordt geleverd. Het zijn stabiele uitgangspunten voor overleg en discussie. Degenen die ermee geconfronteerd worden, zullen dan ook moeten beamen dat ze 'waar' zijn.

Fictie is niet gebaseerd op feiten. Fictie is verzonnen, iets dat zonder bewijs wordt voorgelegd, iets dat niet hard kan worden gemaakt. Op zich is dat geen probleem, tenzij het onderscheid tussen feit en fictie niet meer duidelijk is. Als dat gebeurt, wordt het heel moeilijk om een goede en open discussie te voeren.

Broodje aap gaat online

Broodjeaapverhalen en aprilvissen, vroeger waren dat eerder onschuldige vormen van fantasierijke verhalen, vervormingen van de werkelijkheid en grapjes. Maar tijdens de laatste twee decennia, gekenmerkt door de opkomst van sociale media, namen vormen van desinformatie de bovenhand op alle niveaus van de samenleving. De 'alternatieve feiten', gepopulariseerd tijdens het Amerikaanse presidentschap van Donald Trump, verlieten het politieke toneel niet meer.

Desinformatie is echter geen zuiver politiek instrument, ze wordt ruim ingezet door verschillende organisaties en individuen en breed verspreid over alle mogelijke maatschappelijke thema's. Dat kan gaan om desinformatie over gezondheid, bijvoorbeeld de beweringen over chips in de coronavaccins, over bloeddrinkende showbizfiguren, zie 'pizzagate' in de Verenigde Staten, of over het klimaat, zoals de klimaatopwarming als een hoax omschrijven.

Een voorbeeld van desinformatie zoals nepnieuws is geen recent fenomeen. Maar de vorm, snelheid en omvang waarmee het in de virtuele wereld gedijt, zijn dat wel. Nieuwe strategieën zoals *memetic warfare* - of memetische oorlogsvoering - deden hun intrede. Dat verwijst naar de online trollenlegers die zowel voor bedrijven als politieke partijen en natiestaten worden ingezet met als doel de invloed of macht te verstevigen of uit te breiden. Denk aan de vele cryptomuntbedrijven die de sociale media met hippe filmpjes overspoelden en waarvan er achteraf verschillende malafide bleken te zijn. Of denk aan de memes of korte filmpjes op YouTube en TikTok die een 'sterke leider' afzetten tegen een 'zwakke democratie'. Het is geweten dat onder meer Rusland daarvan gebruikmaakt.

Fake news gaat zeer snel rond, door een combinatie van massaal delen, liken en het algoritme dat je steeds meer van dezelfde content voorschotelt. Daarnaast wordt het kwalificeren van feitennieuws, analyses en opinies van opposanten als 'nepnieuws' vaak gebruikt door machthebbers of woordvoerders van niet-democratische regimes om op die wijze de persvrijheid aan banden te leggen.

Vertrouwen op wetenschap

De snelle opkomst van online communicatie en sociale media heeft een dynamiek doen ontstaan waarbij het zwaartepunt van het publieke debat is verschoven van de traditionele naar de online mediakanalen.

Overladen worden met informatie zorgt ervoor dat je het overzicht kan verliezen: like of deel daarom bedachtzaam, durf ook twijfelen en dubbelcheck via het internet de bronnen achter een bericht

Daar wordt in stijgende mate opgemerkt dat het wetenschappelijke discours rond logisch denken, rationele bewijsvoering en transparantie er wordt aangevallen. Gezien het vertrouwen in de wetenschap net op de voornoemde pijlers is gebaseerd, brengt dat gevaren met zich mee.

In opdracht van de Raad van Europa werd er een onderzoek uitgevoerd naar de verstoring van juiste informatie via mediakanalen. De studie werd door media-onderzoekers Claire Wardle en Hossein Derakhshan gerealiseerd en verscheen in 2017 onder de titel *Information Disorder*. Onafhankelijk daarvan werd een tweede studie besteld door de Europese Commissie, die een High Level Expert Group aanstelde voor een onderzoek naar nepnieuws en online desinformatie. Beide studies werkten een conceptueel kader uit met betrekking tot het ontstaan en de verspreiding van nepnieuws in de bredere context van desinformatie in het digitale tijdperk.

Beide rapporten kwamen tot de conclusie dat de verspreiding van desinformatie via het internet een bedreiging voor de democratie vormt. Dat wordt onderbouwd met de aanname dat de geloofwaardigheid van democratische waarden en verkiezingen in verschillende sectoren onder druk staan. Een snelle verspreiding van nepnieuws zorgt ervoor dat het wantrouwen en de verwarring bij de bevolking toenemen. Dat kan als gevolg hebben dat bepaalde nationalistische,

etnische en levensbeschouwelijke spanningen in de hand worden gewerkt.

Uit onderzoek - online te lezen bij Mediawijs - blijkt bovendien dat maar eenenvijftig procent van de Vlamingen vertrouwen heeft in de traditionele nieuwsmedia. Slechts drie procent van de jongeren slaagt erin om nepnieuws altijd te herkennen. Het wordt immers steeds moeilijker om echt van fout te onderscheiden.

Hoe kan je nepnieuws herkennen?

Wat kan je zelf doen tegen desinformatie en nepnieuws? Als je twijfelt aan de betrouwbaarheid van de inhoud van een bericht, like of deel het bericht dan beter niet en reageer er niet op. Want als je dat wel doet, komt het bericht ook sneller in de tijdlijn van anderen terecht. En als het nieuws dan werkelijk nep is, raakt het al breed verspreid zonder dat de echtheid werd gecontroleerd.

Wat frequent voorkomt, is de recyclage van bestaande foto's en video's. Dan wordt er een foutieve tekst en datum bij een bestaande foto geplaatst. In zo'n geval kan je best een 'omgekeerde zoekopdracht' uitvoeren via een zoekmachine of website. Daar kan je de foto opladen en dan gaat die op zoek naar de oorspronkelijke bron van de foto. Een voorbeeld daarvan is tineye.com, dat het opduiken van een bepaalde afbeelding zelfs chronologisch ordent.

Ook via de foto of video zelf kan je heel wat te weten komen. Stel dat er een foto de

ronde doet van pakweg Sint-Niklaas, maar op het beeldmateriaal zie je onbekende gebouwen, reclame in andere talen of kleurige nummerplaten bij auto's, dan moet er een alarmbelletje afgaan. Een makkelijke check doe je via bijvoorbeeld Google Maps of Google Earth, waar je de straat en omgeving kan bekijken.

Kijk ook zeker de datum en afzender van het bericht na. Als het profiel dat het bericht post, nog maar recent is aangemaakt, wees dan zeker voorzichtig. Ga na van wie de beelden komen en check of de bron te vertrouwen is. Bij nieuws over oorlogen of conflicten let je best op om je niet te beroepen op bronnen die nauw verbonden zijn met de staten of partijen in het conflict. Ga op zoek naar onafhankelijke bronnen.

Levenslang bijleren

De snelle verspreiding van valse berichten kan leiden tot meer polarisatie, een inperking van de persvrijheid en een bedreiging van de democratie. Toch hoeven we niet meteen in doemdenken te vervallen. Er zijn immers heel wat doeltreffende methoden om nepnieuws te ontmaskeren.

In toenemende mate zullen het onderwijs en de klassieke media hun rol daarin moeten opnemen, door mensen op te leiden en hen met die nieuwe realiteit te leren omgaan. Levenslang bijleren is de boodschap in de strijd tegen desinformatie.

Hoe vrij denk jij?

Gun jezelf het voordeel van de twijfel

© Bert Goossens

Sfeerbeelden tijdens de opname van de video *Hoe vrij denk jij?* met Ivan Pecnik en Martine Jonckheere

D

urven twijfelen heeft alleen maar voordelen. Het geeft je de vrijheid om kritisch te denken, scherpt je geest aan, confronteert je met je eigen vooroordelen. Gun jezelf het voordeel van de twijfel. Ga online naar hoevrijdenkijj.be, vul de tien vragen in en ontdek je resultaat.

Bert Goossens

Ook acteurs Martine Jonckheere en Ivan Pecnik ontdekken het voordeel van de twijfel. Benieuwd hoe zij het invullen van de test beleefden? Ontdek de video op de website.

Martine Jonckheere: "Zeker met ouder worden ga je iets meer en meer als een evidentie beschouwen. En dat mag je niet doen. Je moet altijd opnieuw kunnen resetten en voor jezelf denken: sta toch eens stil

bij de zaken die rond je gebeuren. En durf je mening te veranderen."

Ivan Pecnik: "Dit soort testen, dit soort momentopnamen dwingt je om te kijken: hoe hard ben ik in beweging, in welke richting zijn we aan het bewegen?"

De test *Hoe vrij denk jij?* werd door deMens.nu ontwikkeld. Het initiatief wil mensen prikkelen om genuanceerde standpunten in

te nemen over diverse maatschappelijke thema's.

Wil je tijdens de les niet-confessionele zedenleer met de test aan de slag gaan? En met de leerlingen van het secundair een oefening in kritisch denken doen? Op nczedenleer.be vind je de lesmap *Hoe vrij denk jij?* over fake news, polarisatie en democratie.

Jongeren over democratie

Een verkennende rondvraag

© Shutterstock.com

Jongeren geven aan behoefte aan betrouwbare informatie te hebben: maak informatie toegankelijk, transparant, begrijpelijk en vooral eerlijk, en laat politici de eersten in de rij zijn die naar jongeren luisteren en met hen in discussie gaan

“Boeit niet!” Geldt die populaire uitdrukking onder jongeren ook als het om onze democratie gaat? Helemaal niet, getuige onze rondvraag bij een vijftigtal jongeren tussen zestien en achtentwintig jaar. Jongeren koesteren de democratie echt wel, vooral dan de vrijheid van meningsuiting. Al merken we toch ook enkele blanco plekken in hun kennis over ons samenlevingsmodel.

Luc Vangansbeke

Wat de bevroagde jongeren graag ánders willen zien: minder macht bij de partijen, minder overlappende en onnodige bestuurslagen in onze maatschappij, en problemen structureel en doordacht aanpakken in plaats van brandjes blussen op korte termijn

Luisteren naar jongeren

Met het oog op de verkiezingen die in de loop van 2024 in ons land op de agenda staan, organiseren de traditionele media regelmatig peilingen naar het stemgedrag, ook naar dat van jongeren. De resultaten daarvan kan je veelal online terugvinden.

Ook wij verzamelden verschillende jongeren en stelden hen een aantal vragen over de democratie als staatsvorm. We legden ons oor te luisteren bij twee groepen jongeren. De ene groep betreft leerlingen uit de derde graad van het technisch- en beroepsonderwijs uit Merchtem, de andere groep gaat om jongeren, zowel studenten als afgestudeerden, van een jeugdproject uit Mechelen. In totaal een vijftigtal jongeren tussen zestien en achtentwintig jaar. Geen grootschalige enquête dus, maar een beperkte momentopname.

Het procedurele en het substantiële

Op het gevaar af te simplificeren, kunnen we stellen dat de bevroagden uit het secundair onderwijs eerder de nadruk leggen op het procedurele karakter van de democratie, terwijl oudere studenten en afgestudeerden meer belang hechten aan de inhoudelijke of substantiële kant van democratie.

Dat hoeft niet te verbazen. Schoolgaande jeugd blijkt eerder gericht te zijn op zichzelf, op het ontwikkelen van het zelf en het 'meetellen', terwijl twintigers veeleer geconfronteerd worden met verschillen in ideologische standpunten en met de evolutie van onze samenleving - denk aan

de eerste stappen op de huurmarkt, de arbeidsmarkt, ontplooiingsmogelijkheden enzovoort.

Hun antwoorden zetten wel aan tot nadenken. Wordt in onze secundaire scholen voldoende nadruk gelegd op de waarden die een democratie inhoudt? Maakt men de twee grote principes, de procedurele en de substantiële, waarop onze democratie is gebaseerd, voldoende duidelijk?

Er is bijvoorbeeld een duidelijk verschil tussen de standpunten 'de grootste partij moet het voor het zeggen hebben' en 'de huidige polarisatie brengt de democratie zelf in gevaar'. Hoewel beide standpunten uitgaan van democratische beginselen, onder andere de vrije meningsuiting, houdt de eerste uitspraak geen rekening met mogelijke inhoudelijke gevolgen op termijn.

Kort gezegd, onze democratie houdt twee dimensies in. De ene dimensie gaat over democratie als uitdrukking van 'de wil van het volk'. Via verkiezingen kunnen politieke partijen naar de gunst van de kiezer dingen, al dan niet een meerderheid halen of vormen, en zo die wil van het volk in politieke besluitvorming omzetten. Dat is de procedurele kant van democratie: we organiseren verkiezingen en vormen daarna meerderheden in het parlement en de regering.

Daarnaast bestaat er ook de substantiële dimensie van de democratie. Die gaat over de waarden waar ze voor staat, waarden die zelfs grondwettelijk zijn vastgelegd: vrijheid

en gelijkheid. Met andere woorden, het gaat erom hoe men de democratie invult. Op dat vlak zijn er grote verschillen merkbaar tussen de bestaande politieke partijen. Het is op dat niveau dat de discussie woedt over hoe democratisch een partij wel - of niet - is.

Belang van vrijheid en gelijkheid

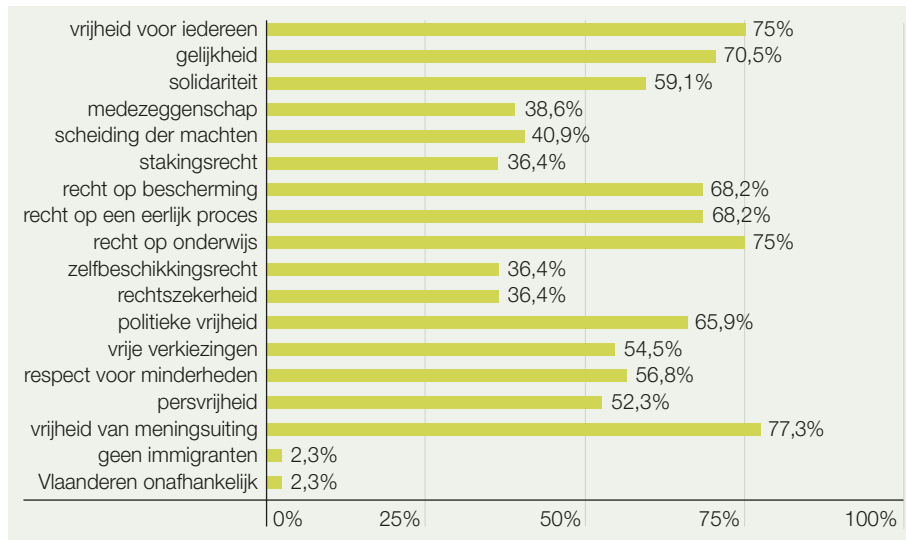
Bij de inhoudelijke kant van de democratie leggen de jongste respondenten vooral de nadruk op vrijheid, meer bepaald de vrijheid van meningsuiting en algemeen de vrijheid voor iedereen. Ook recht op onderwijs scoort hoog. Op de vierde plaats komt gelijkheid. Allemaal aspecten die in onze bevraging scores boven de zeventig procent halen. Slechts één respondent haakt in op het rechtsradicale idee dat onze verworvenheden alleen voor de eigen bevolking zouden gelden.

De twintigplussers daarentegen zien de verworvenheden van de democratie veel meer als onderling verweven en vertrekend vanuit de beginselen vrijheid en gelijkheid.

Politici krijgen wel een veeg uit de pan wanneer het gaat over het omzetten van die democratische beginselen naar de praktijk: ze luisteren niet naar de burger, ze laten te veel polarisatie toe en vooral, ze gehoorzamen volgzzaam aan wat de partijen vooropstellen. Zestig procent van de minder jonge respondenten spreekt eerder van participatie dan van democratie.

Dat is dan ook wat jongeren ánders willen zien: (1) minder macht bij de partijen, (2) minder overlappende en onnodige bestuurslagen

Welk aspect van democratie is belangrijk voor jou?

Welk aspect van democratie is belangrijk voor jou? Bij die vraag leggen de bevroegde leerlingen uit de derde graad van het technisch- en beroepsonderwijs vooral de nadruk op vrijheid van meningsuiting, vrijheid voor iedereen, recht op onderwijs en gelijkheid

in onze maatschappij en (3) problemen structureel en doordacht aanpakken in plaats van brandjes blussen op korte termijn om het kiezerspubliek tevreden te stellen.

Anderen zoeken verandering dan weer in hun directe leefomgeving ('opnieuw meer bussen') of in de kreten en slogans zoals die door sommige partijen op sociale media worden gedeeld.

De spelregels respecteren

Is onze democratie in gevaar? Een zeer nipte meerderheid van de bevroegden is er gerust in dat de democratie in staat is om zichzelf voldoende te beschermen.

Een beperkt aantal deelnemers gaat mee in de redenering dat 'wij bedreigd worden door immigratie en linkse rakkers'.

Een twintigtal deelnemers ongeveer legt vooral de nadruk op het feit dat extremistisch gedachtegoed en polarisatie te veel invloed krijgen. Zij wijzen op de wereldwijde tendens naar verrechtsing en het van binneuit uithollen van de democratie. Enkelen verwijzen daarbij naar de schending binnen Europa van bijvoorbeeld de scheiding der machten, zoals in de jaren 1920 en 1930 al is gebeurd. Hoewel het verkiezingsspel nog democratisch verloopt, krijgen rechtse - ondemocratische - krachten te veel macht en vormen zij wel degelijk een gevaar voor de democratie.

Europa mag die regimes best op de vingers tikken, ook financieel. De redenering luidt dat wanneer je een lidstaat van de Europese Unie wordt, je de spelregels kent en je die dus moet respecteren. Zo niet moet de lidstaat de gevolgen dragen.

Bij die laatste gedachte wijzen enkele respondenten er wel op dat maatregelen van een nationale regering zoals schending van de scheiding der machten, beperking van de persvrijheid of van het zelfbeschikkingsrecht, niet gelijkgesteld mogen worden met de gevoelens van de hele bevolking die wel positief democratisch kunnen zijn.

Andere bestuursvormen dan de democratie worden absoluut niet gemaakt, op enkelingen na die 'één sterke leider' wel zien zitten. 'Ik zou kiezen voor een partij die naar het volk luistert' vat de gedachtegang van de leerlingen uit het secundair nog het best samen.

De democratie verdedigen

Als laatste punt legden we de deelnemers aan onze rondvraag de 'paradox van tolerantie' voor, zoals geformuleerd door wetenschapsfilosoof Karl Popper: "Als we ongelimiteerd tolerant zijn, zelfs jegens hen die zelf intolerant zijn, als we niet bereid zijn een tolerante samenleving te verdedigen tegen de aanvallen van de intolerante medemens, dan zal de tolerante mens te gronde gaan, en met hem de tolerantie."

De reacties op dat citaat kunnen we in twee woorden samenvatten: ofwel 'verwarrend', ofwel 'mee eens'. De jongeren willen zeker de vrijheid van meningsuiting bewaren, maar ze zijn even beducht voor een schending van de democratische waarden. Tolerantie heeft dus wel degelijk haar grenzen.

Samen met de vraag wie de democratie moet verdedigen ('het volk'), rijst dan de vraag hoe we dat moeten doen. Hoe zorgen we ervoor dat het extremistische gedachtegoed bij de komende verkiezingen in juni en oktober 2024 geen voet aan de grond krijgt? Wat kan jongeren ertoe aanzetten hun minder tolerante en minder solidaire leeftijdsgenoten ervan te overtuigen hun mening nog eens aan een grondig onderzoek te onderwerpen?

Het antwoord komt opnieuw van de bevroegden zelf: maak informatie toegankelijk, transparant, begrijpelijk en vooral eerlijk. En laat politici de eersten in de rij zijn die naar jongeren luisteren en met hen in discussie gaan.

Niet alleen politici kunnen aan die vraag naar toegankelijke informatie voldoen. Elke school heeft op dat vlak dwingend een rol te spelen. Maar ook jeugdbewegingen, sportclubs, bibliotheken, jongereninitiatieven, steden en gemeenten ... Iedereen kan bijdragen aan het behoud van onze gezonde en weerbare democratie.

Habitat

Een educatief spel rond democratie en polarisatie. Een politiek discours wordt steeds meer in afgezonderde bubbels gevoerd, met weinig oog voor de buitenwereld. De mening van zelfs de meest kritische tieners wordt gevormd door middel van berichten die een algoritme specifiek voor hen heeft uitgekozen. Wat als we onze politieke keuzes eens van een andere kant kunnen bekijken?

Habitat is een eenvoudig spel met eenvoudige keuzes, waarmee je over de toekomst van de wereld beslist.

Praktisch: twee lestijden, twee tot zes leerlingen per spel, tweede en derde graad van het secundair onderwijs, competitief, taalafhankelijk, Nederlands.

Je kan *Habitat* uitlenen bij het huisvandeMens, dankzij een samenwerking met The Playground.

The Resistance: Avalon

Een educatief spel rond democratie, polarisatie en fake news. Verkiezingen zijn een spelletje waarvan de regels in het laatste decennium alleen complexer zijn geworden. Op alle mediakanalen verspreiden de luidste stemmen provocerende headlines en onbetrouwbare statements. In een landschap overschaduwd door wantrouwen is het een opluchting om iemand te horen die precies bevestigt wat jij voelt en die zegt wat je moet denken. Maar komen die belangen overeen met die van jou?

The Resistance: Avalon is een uitdagend en leuk spel dat kritisch inschattingsvermogen en overtuigingskracht vraagt.

Praktisch: twee lestijden, vijf tot tien leerlingen per spel, tweede en derde graad van het secundair onderwijs, competitief, geheime rollen, taalafhankelijk, spelregels in het Engels.

Je kan *The Resistance: Avalon* uitlenen bij het huisvandeMens, dankzij een samenwerking met The Playground.

Verkiezingen

De Vlaamse overheid voorziet lesbundels, oefeningen, beeld- en spelmaterialen om in de klas rond democratie en burgerschap te werken. Van de basisschool tot het volwassenenonderwijs.

www.vlaamsparlement.be/nl/voor-scholen/educatief-materiaal

Bert Goossens en Christophe Van Waerebeke

Gezegd

“Als vrijheid en gelijkheid, zoals sommigen denken, voornamelijk in de democratie te vinden zijn, zullen ze het best worden bereikt als alle personen een zo groot mogelijk aandeel in de regering hebben.”

- Aristoteles, Griekse filosoof.

“De macht (in een democratie) verschijnt als een lege plaats en zij die haar uitoefenen, verschijnen als eenvoudige stervelingen die haar slechts tijdelijk bezetten; slechts met geweld of door middel van een list kunnen zij zich blijvend op het pluche nestelen.”

- Claude Lefort, Franse politiek filosoof.

“Als je iemand wil overtuigen, is hem uitschelden een van de slechts denkbare methoden. Iedereen heeft wel een aantal onderwerpen waarover hij maar een klein beetje weet. Die zijn het verraderlijkst. En het meervoud van anekdote is niet data.”

- Ruben Mersch, Vlaamse filosoof en bioloog.

Stem voor mij!

Leestip voor het aanbrengen van democratie in het basisonderwijs: *Stem voor mij!* van Pieter Vandenbroucke, met illustraties van Eugene & Louise.

Op de boerderij is paard het moe om de baas te zijn. Hond, kat en kip nemen het tegen elkaar op in een verkiezingsstrijd. Kat en hond staan tegenover elkaar en proberen elk om kip voor zich te winnen. Als kip de verkiezingen wint, maar kat of hond nodig heeft om een meerderheid te behalen, smeden kat en hond een coalitie tegen kip. Maar die duurt niet lang ...

In het boek leert het kind meer over verkiezingen en politiek, met leuke aanschouwelijke prenten en een mooie portie humor.

Te ontlenen in 't MegaZijn, meer info op: www.megazijn.be

Vrij

om alles in vraag
te stellen

WE KIEZEN VOOR VRIJ ONDERZOEK OP BASIS
VAN WETENSCHAPPELIJKE METHODES

Wij zijn de Vrije Universiteit Brussel. We laten ons leiden door onze vrijzinnig humanistische principes van vrijheid, gelijkheid en solidariteit. Vrij om de menselijke rede centraal te stellen. Vrij om een eigen mening te vormen op basis van vrij onderzoek en wetenschappelijke kennis. Vrij om engagement duurzaam in de praktijk te brengen en van de wereld een betere plek te maken. **De wereld heeft je nodig.**

www.vub.be